

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

МАРТИНЕНКО ВАЛЕНТИНА ВІТАЛІЇВНА

УДК 336.221.4(477):336.1-048.74

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Ірпінь – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі фінансів імені Л. Л. Тарангул Університету державної фіскальної служби України.

Науковий консультант доктор економічних наук, професор
Шевчук Олег Анатолійович,
Університет державної фіскальної служби
України,
перший проректор з навчально-методичної та
виховної роботи.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Кириленко Ольга Павлівна,
Західноукраїнський національний університет,
завідувач кафедри фінансів імені С. І. Юрія;

доктор економічних наук, професор
Лисяк Любов Валентинівна,
Університет митної справи та фінансів,
професор кафедри державних, місцевих та
корпоративних фінансів;

доктор економічних наук, професор
Мельник Віктор Миколайович,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри фінансів.

Захист дисертації відбудеться «23» листопада 2020 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.01 Університету державної фіскальної служби України за адресою: 08201, м. Ірпінь, вул. Садова, 53.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Університету державної фіскальної служби України за адресою: 08201, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31.

Автореферат розіслано «22» жовтня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

С. В. Онишко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Фіскальна політика як складова фінансової політики держави впродовж тривалого часу спрямовувалася переважно на отримання фіскального ефекту, що ставало предметом широких наукових дискусій внаслідок недостатньої ефективності процесів формування, розподілу та перерозподілу державних фінансових ресурсів. Потреба в забезпеченні динамічного, поступального розвитку економіки та суспільства неухильно диктувала необхідність трансформації форм і методів діючої системи державного регулювання в цілому та фіскальної політики зокрема. Активізувалися завдання перегляду й наповнення новим змістом шляхів оцінювання ефективності ролі державних фінансів і потенціалу фіскальної політики, а також пошуку консенсусу в становленні фінансового суверенітету місцевого самоврядування. Необхідність реалізації таких завдань сформувала тенденцію делегування органам місцевого самоврядування частини повноважень, у тому числі фіскальних, і підвищення їх відповідальності за взяті зобов'язання. Це вимагало осмислення та переоцінки сценаріїв розвитку фінансових відносин, вибору пріоритетів і модифікації механізмів фінансової політики, змін функціонального імперативу управління державними фінансами у відповідь на новосформовані соціально-економічні виклики, що, у свою чергу, вимагало від науки розробки відповідного теоретичного і методологічного інструментарію.

З огляду на світовий історичний досвід, який має переконливі докази визначального значення модернізаційних процесів для вирішення важливих соціально-економічних проблем, вагомої ролі набуває модернізація фіскальної політики, яка здатна стати запорукою ефективною реалізації заходів фінансової децентралізації.

Як комплексний і всеосяжний процес синхронних, якісних та інноваційних перетворень у державній політиці на всіх рівнях і за всіма напрямками, а також шляхом використання ефективних інструментів управління модернізація фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації здатна забезпечити фінансову автономію місцевого самоврядування, фінансову незалежність місцевих бюджетів і на цій основі – добробут усіх членів суспільства. Це перетворює модернізацію фіскальної політики на наукову проблему, вирішення якої належить до пріоритетів розвитку державної фінансової політики і потребує розробки відповідного механізму впровадження такої модернізації.

Дослідження проблеми ефективною реалізації фіскальної та в її складі бюджетної і податкової політики, а також її впливу на результати соціально-економічного розвитку держави привертає увагу широкого кола вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, результати дослідження проблем формування теоретичних положень і впровадження бюджетної політики відображено у працях таких науковців, як О. Бойко, Т. Бондарук, О. Вінницька, О. Гордей, Р. Демчак, І. Каліновський, М. Кужелєв, І. Луніна, М. Пасічний, Ц. Огонь,

І. Сидор, В. Федосов, І. Чугунов, О. Шевчук, Л. Шірінян, Ф. Ярошенко та інші. Теоретико-методологічні положення формування податкової складової фіскальної політики України розкрили у своїх працях А. Аткинсон (A. Atkinson), Р. Бірд (R. Bird), К. Вікселл (K. Wicksell), О. Воронкова, С. Джеймс (S. James), Т. Дулік, Т. Єфименко, Л. Каплов (L. Kaplow), А. Крисоватий, М. Крупка, С. Лондар, Н. Мацелюх, В. Мельник, С. Онишко, П. Пашко, Дж. Слемрод (J. Slemrod), А. Соколовська, Дж. Стігліц (J. Stiglitz), Л. Тарангул, М. Фрідман (M. Friedman), С. Юрій та інші. Практичні аспекти реалізації фіскальної політики висвітлено такими дослідниками, як Л. Амбрик, В. Андрущенко, Ф. Б'янкі (F. Bianchi), А. Карантуніас (A. Karantounias), М. Карлін, В. Кудряшов, І. Лук'яненко, О. Огірко, М. Олсон (M. Olson), Н. Прокопенко, О. Ракул, П. Рендаль (P. Rendahl), М. Слатвінська, Л. Сідельникова, В. Тропіна, К. Швабій, В. Шевченко та інші. Процес фінансової децентралізації та її вплив на розвиток як національної фінансової політики в цілому, так і фіскальної політики держави зокрема вивчали Ф. Бос (F. Bos), Г. Возняк, І. Волохова, Е. Дабла-Норріс (E. Dabla-Norris), Б. Данилишин, М. Деркач, С. Догерті (S. Dougherty), Дж. Кі (J. Kee), Дж. Кім (J. Kim), О. Кириленко, Л. Лисяк, В. Пилипів, В. Толуб'як, В. Федоренко та інші.

Визнаючи високу цінність наукового доробка багатьох авторів для формування теоретичних положень і науково-практичних рекомендацій щодо активізації макроекономічного зростання за допомогою фіскальних важелів, необхідно підкреслити, що вирішення проблем модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації вимагає подальшого системного і комплексного дослідження. Зокрема, глибокий розгляд заслуговують питання теоретичного обґрунтування фіскальної політики в аспекті реалізації її модернізаційного потенціалу крізь призму взаємозв'язку з процесами фінансової децентралізації. Існує необхідність удосконалити методологію формування системи показників оцінки фіскальної політики в контексті підвищення її ефективності під впливом фінансової децентралізації, а також оцінку рівня власне фінансової децентралізації. Важливим є з'ясування особливостей раціоналізації міжбюджетних відносин для розвитку адміністративно-територіальних одиниць в Україні. Для активізації фінансової децентралізації особливого значення набувають розробка прогнозних сценаріїв модернізації фіскальної політики та визначення ключових напрямів їх реалізації, що відповідали б загальній концепції модернізації фіскальної політики з метою гарантування макроекономічної стабільності. Недостатній рівень розробленості, а також наукова і практична цінність цих питань зумовили вибір теми пропонованого наукового дослідження, визначивши його мету, завдання та логіку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася відповідно до планів науково-дослідних робіт Університету державної фіскальної служби України за темами: «Фінансові інструменти регіонального розвитку в Україні в умовах децентралізації» (державний реєстраційний номер № 0116U008349) щодо оптимізації

фіскального навантаження бюджетної складової фіскальної політики на основі цільових функцій максимізації ВВП, побудованих за показниками структури видатків місцевих бюджетів, у межах якої обґрунтовано значущість фінансової децентралізації як основного індикатора успішності модернізації фіскальної політики України; «Формування та реалізація податкового потенціалу секторів фінансових та нефінансових корпорацій» (державний реєстраційний номер № 0117U003451) у частині оцінки впливу податкового навантаження на економіку України, у рамках якої обґрунтовано доцільність урахування навантаження єдиного соціального внеску разом із навантаженням прямих та непрямих податків; «Імплементация европейских ценностей і технологій оподаткування в Україні» (державний реєстраційний номер № 0116U003025) щодо оптимізації ставок загальнодержавних прямих податків з побудовою кривих і поверхні Дюпюї–Лаффера, в межах якої обґрунтовано нижню відсоткову межу закріплення за місцевими бюджетами надходжень від податку на прибуток підприємств і впровадження прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних і вдосконалення методологічних засад модернізації фіскальної політики України в умовах фінансової децентралізації та розробка на цій основі практичних рекомендацій щодо забезпечення її ефективності.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати генезис теоретичних концепцій формування фіскальної політики та інституційно-правовий інструментарій її реалізації;
- розкрити модернізаційний потенціал формування і реалізації фіскальної політики;
- охарактеризувати сутність фінансової децентралізації та її зв'язок із фіскальною політикою держави;
- дослідити нормативно-методичні основи модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації;
- окреслити особливості зарубіжної практики модернізації фіскальної політики на засадах децентралізації;
- розкрити методологію формування системи показників оцінки фіскальної політики в контексті фінансової децентралізації;
- визначити сприятливість умов для сплати податків в Україні як передумови для ефективності фіскальної політики;
- оцінити фіскальний вплив податкового навантаження на економіку України;
- діагностувати основні напрями трансформації бюджетних видатків під впливом фінансової децентралізації, а також стан фіскальної політики на регіональному рівні;
- дослідити особливості раціоналізації міжбюджетних відносин щодо розвитку адміністративно-територіальних одиниць в Україні;

- визначити місце ставок податків у системі домінант активізації бюджетних надходжень в умовах фінансової децентралізації;
- удосконалити оцінку рівня фінансової децентралізації;
- провести фінансову кластеризацію для діагностики стану регіональної фіскальної політики;
- змоделювати вплив макроекономічних факторів на податкові джерела формування державного та місцевих бюджетів;
- розробити прогностичні сценарії модернізації фіскальної політики та ключові напрями їх реалізації в умовах фінансової децентралізації;
- здійснити системну концептуалізацію модернізації фіскальної політики України.

Об'єктом дослідження є фінансово-економічні відносини, які виникають у процесі формування й реалізації фіскальної політики.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади, методичний і науково-прикладний інструментарій модернізації фіскальної політики України в умовах фінансової децентралізації.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, теорії фінансів, державного регулювання, модернізації, фінансової децентралізації, а також доробок вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів з питань фіскальної політики та фінансової децентралізації місцевого самоврядування.

У ході вирішення поставлених завдань у дисертації використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: індукції та дедукції, аналізу та синтезу, наукового абстрагування, порівняльно-історичного методу (при розкритті генезису теоретичних концепцій ролі фіскальних відносин у суспільстві та поглибленні поняттєвого апарату дослідження); діалектичного методу, порівняльного та ретроспективного аналізу, періодизації (при концептуалізації процесу модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації); синергії та структурно-функціонального моделювання (при виокремленні функціональних складових і принципів модернізації фіскальної політики); інституційного методу (при вдосконаленні інституційно-правових інструментів модернізації фіскальної політики в умовах децентралізації); комплексного, процесного і системного підходів (при розробці методологічних засад модернізації фіскальної політики в контексті фінансової децентралізації); регресійного аналізу (при моделюванні стратегічних передумов модернізації фіскальної політики); порівняння, аналогії та спостереження (при оцінюванні ефективності фіскальної політики України з урахуванням результатів міжнародних рейтингів); кореляційного аналізу та інтегрального оцінювання (при вдосконаленні інтегральної оцінки рівня фінансової децентралізації); математичного програмування (при моделюванні кривих і поверхні Дюпюї–Лаффера та оптимальної структури бюджетних видатків під впливом фінансової децентралізації); методів кластеризації Уорда і k-середніх (при здійсненні фінансової кластеризації областей України за критеріями ефективності фіскальної політики та фінансової децентралізації);

екстраполяції, трендового і сценарного аналізу (при прогнозуванні пріоритетних напрямів і стратегічних орієнтирів фіскальної політики); графічного методу (при побудові діаграм, графіків, схем, рисунків); теоретичного та абстрактно-логічного узагальнення (при обґрунтуванні висновків і пропозицій).

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України, аналітика Національного інституту стратегічних досліджень, офіційні дані Світового банку, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених із проблематики дисертації.

Наукова новизна отриманих результатів. Основні результати, які відображають наукову новизну, полягають у тому що:

вперше:

– запропоновано модель системної концептуалізації модернізації фіскальної політики, в основу якої покладено: 1) стратегічні передумови та напрями, що включають довгострокові прогнози впливу податкових надходжень і видатків бюджету на ВВП; 2) принципи наукової обґрунтованості, пріоритетності балансу інтересів держави й адміністративно-територіальних одиниць, інтегральної оцінки фінансової децентралізації, фінансової кластеризації, оптимальності, спрямованості на результат, збалансованості державних і місцевих фінансів; 3) ідентифікацію сильних і слабких сторін, можливостей і загроз модернізації; 4) репрезентацію конструкту модернізації, заснованого на виокремленні її процесів у розрізі ключових елементів фіскальної політики: доходів, видатків, міжбюджетних відносин та на їх об'єктивних взаємозв'язках. Це дозволить підвищити ранг України у рейтингу «Paying Taxes», спростити міжбюджетні відносини і посилити фінансову автономію місцевих бюджетів, а також реалізувати прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб і знизити податкове навантаження на низькі доходи;

– розроблено методичні засади фінансової кластеризації адміністративно-територіальних одиниць країни на основі їх ранжирування за рівнем розширення фінансової децентралізації із застосуванням методів Уорда і k-середніх, а також з використанням оновленої системи показників оцінки стану дохідної та видаткової складових фіскальної політики, міжбюджетних відносин і регіонального розвитку; це сприяє реалізації фіскальної політики та стимулюванню її модернізації на регіональному рівні з урахуванням особливостей виявлених кластерів і вирішенню типових проблем областей у межах кожного кластеру;

– реалізовано науковий підхід до максимізації податкового доходу держави на основі моделювання кривих і формування поверхні Дюпюї–Лаффера з використанням квадратичної та степеневі залежностей надходжень від податку на прибуток підприємств і податку на доходи фізичних осіб до зведеного бюджету (у % ВВП); це створює можливості для отримання фіскального ефекту шляхом визначення податкових ставок, які забезпечать

найбільші обсяги податкових надходжень, а також обґрунтування доцільності підвищення ставки податку на прибуток підприємств і впровадження прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб із метою реалізації принципу соціальної справедливості за рахунок зниження податкового навантаження на низькі доходи;

удосконалено:

– теоретико-методологічний підхід до розкриття сутності фіскальної політики з висвітленням її генезису, що, на відміну від існуючих, ґрунтується на систематизації основних підходів до тлумачення поняття «фіскальна політика», а саме: 1) податкового (фіскальна політика фактично ототожнюється з оподаткуванням); 2) бюджетного (фіскальна політика розглядається з позиції фінансування державних витрат); 3) податково-бюджетного (фіскальна політика розглядається як податково-бюджетна політика); 4) регуляторного (фіскальна політика розглядається в системі державного регулювання, при цьому акцентується увага на її результатах, зокрема на забезпеченні макроекономічного зростання, зниженні інфляції, підвищенні рівня зайнятості населення тощо); це забезпечує комплексне відображення економічної сутності та природи фіскальної політики в теорії фінансів і створює основу для переосмислення її ролі в макроекономічному розвитку;

– сутнісну характеристику визначення поняття «модернізація фіскальної політики» як процесу постійного оновлення її складових (податкової, бюджетної та міжбюджетної), інструментів (податків, трансфертів, державних закупівель), цілей (антициклічного регулювання, стабілізації економіки, соціального забезпечення, раціонального розподілу ресурсів, стимулювання підприємництва та зайнятості) під впливом суспільного прогресу в реалізації послідовності дій «формування → реалізація → модернізація → формування на нових засадах → реалізація на нових засадах» для кількісних і якісних перетворень через єдність наявних і потенціальних можливостей щодо реорганізації міжбюджетних відносин і делегування органам місцевого самоврядування частини фіскальних повноважень, що, на відміну від існуючих визначень, пов'язує індикатор ефективності з посиленням фінансової автономії місцевих бюджетів, збільшенням обсягу власних доходів і послабленням залежності від трансфертів з державного бюджету;

– комплексний підхід до формалізації результатів модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації шляхом побудови інтегрального показника рівня фінансової децентралізації на основі розрахунку трьох субіндексів: рівня впливу фінансової децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів, рівня впливу фінансової децентралізації на структуру місцевих бюджетів і рівня децентралізації міжбюджетних відносин, що, на відміну від існуючих, дозволяє оцінити поточний стан розвитку фінансової децентралізації в цілому по країні та може слугувати дієвим інструментом моніторингу;

– науковий підхід до оцінки впливу макроекономічних факторів (валової доданої вартості, випуску та імпорту товарів і послуг, річних доходів населення,

валового прибутку, змішаного доходу) на податкові джерела формування державного та місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. На відміну від існуючих, такий підхід передбачає побудову степеневих багатофакторних регресійних залежностей доходів від основних бюджетоутворювальних податків на загальнодержавному і місцевому рівнях від найбільш статистично значущих макроекономічних факторів, що формує базу для розробки п'ятирічних прогнозних сценаріїв податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів і визначення перспективних напрямів модернізації фіскальної політики в контексті фінансової децентралізації;

– сценарний підхід до визначення напрямів модернізації, що базується на прогнозуванні навантаження на економіку податків та обов'язкових платежів, а також передбачає реалізацію модернізації фіскальної політики за двома напрямками: перший базується виключно на використанні прогнозних сценаріїв ВВП (у фактичних цінах) при прогнозуванні навантаження непрямого та прямого оподаткування та єдиного соціального внеску; другий передбачає використання прогнозних сценаріїв динаміки податкових баз загальнодержавних податків і податкових ставок. Це дозволяє розробити песимістичні, реалістичні та оптимістичні сценарії п'ятирічних прогнозів фіскального впливу податкового навантаження та підвищити їх достовірність засобами економіко-математичного моделювання, а також розширює розуміння податкового навантаження як кількісної характеристики стану податкової системи в державі та надає можливість використовувати його при оцінці тенденцій розвитку національної економіки;

набули подальшого розвитку:

– розкриття еволюції фіскальних відносин упродовж історичного розвитку людства на основі порівняння поглядів різних наукових шкіл на їх суспільну роль шляхом систематизації в межах цих шкіл ставлення до ролі фіскальних відносин, заходів фіскального регулювання та ключових відмінностей у трактуванні дотичних понять: податку, бюджету, фіскальної політики, оподаткування тощо; це забезпечує реалізацію історичного підходу до розуміння сутності та природи фіскальної політики держави у вузькому та широкому розуміннях;

– розуміння взаємозв'язку фінансової децентралізації та фіскальної політики держави як динамічної моделі, що, на відміну від існуючих, базується на встановленні співвідношення між частками податкових доходів державного і місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету, частками видатків державного і місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету, а також частками міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів і видатках державного бюджету. Таке розуміння забезпечує формування критеріальних засад модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації;

– обґрунтування принципів модернізації фіскальної політики держави з урахуванням векторів впливу інструментів фіскальної політики на економіку, при цьому, на відміну від існуючих підходів, обґрунтовано доцільність розмежування принципів формування стимулюючої фіскальної політики

(ефективності, системності, цілісності, спрощеності, достатності, податкоспроможності, справедливості, стабільності) та стримуючої фіскальної політики (оптимальності, гнучкості, відповідальності, нейтральності), що формує теоретичне підґрунтя для визначення напрямів модернізації фіскальної політики залежно від фаз економічного циклу;

– науковий підхід до оцінки впливу бюджетної складової фіскальної політики на розвиток економіки, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на побудові цільових функцій максимізації ВВП (у фактичних цінах) із урахуванням прогнозних сценаріїв і змін у факторних показниках структури видатків місцевих бюджетів; що дозволило обґрунтувати посилення децентралізації як важливого індикатора успішності модернізації фіскальної політики.

Практичне значення одержаних результатів полягає у доведенні основних положень дисертації до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій для вдосконалення фіскальної політики засобами модернізації в умовах фінансової децентралізації. Окремі положення та результати дослідження знайшли своє практичне застосування в діяльності ряду установ і організацій, що підтверджено відповідними довідками та актами про впровадження, а саме: Комітету з питань митної та податкової політики Верховної Ради України – в окремих висновках і пропозиціях щодо вдосконалення міжбюджетних відносин шляхом стимулювання власних фінансових ресурсів місцевих бюджетів і забезпечення їх профіцитності при підготовці законотворчої діяльності (довідка від 17.01.2019 № 1701-148); Департаменту з питань фінансового та економічного розвитку Секретаріату Кабінету Міністрів України – при розробці плану виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, щодо визначених стратегічних передумов, напрямів та орієнтирів модернізації фіскальної політики України в умовах фінансової децентралізації (довідка від 18.06.2020 № 67-3/2020); Департаменту політики міжбюджетних відносин та місцевих бюджетів Міністерства фінансів України – у пропозиціях щодо збільшення видатків місцевих бюджетів відносно ВВП і частки місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету за результатами оптимізації цільових функцій ВВП при розробці методологічних засад з питань місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин (довідка від 18.06.2020 № 05220-14/М-1610/1533); Державної аудиторської служби України – у методиці інтегрального оцінювання рівня фінансової децентралізації за впливом на формування доходів місцевих бюджетів, за структурою місцевих бюджетів і за регулюванням міжбюджетних відносин (довідка від 18.03.2020 № 22-16/40-2020); Департаменту фінансів Київської міської державної адміністрації – у методичному підході до оцінки ефективності фіскальної політики та рівня фінансової децентралізації на загальнообласному рівні з урахуванням ефективності дохідної та видаткової складових фіскальної політики, міжбюджетних відносин і особливостей регіонального розвитку, що дозволило сформулювати передумови для підвищення достовірності бюджетного планування на наступний календарний рік (довідка

від 10.06.2020 № 054-1-4-08/1539); Головного управління Державної податкової служби у Вінницькій області – при розробці плану роботи на II півріччя 2020 р. щодо визначення очікуваних показників надходжень податків, зборів та інших платежів до державного і місцевого бюджетів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у розрізі платежів, справляння яких закріплено за ДПС, з урахуванням усіх наявних резервів (довідка від 07.04.2020 № 4991/10/02-32-01-02); Територіального управління Рахункової палати по Львівській, Волинській та Тернопільській областях (у м. Львів) – у рекомендаціях щодо реалізації концептуальних засад модернізації фіскальної політики з використанням аналізу сильних і слабких сторін, можливостей та загроз для забезпечення фінансової автономії місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації (довідка від 19.06.2020 № 18/11).

Наукові положення дисертації використано у навчальному процесі Університету державної фіскальної служби України при викладанні навчальних дисциплін «Бюджетна система», «Місцеві фінанси», «Основи наукових досліджень в оподаткуванні», «Податкова діяльність держави», «Фінанси», «Фіскальна соціологія» (акт від 18.05.2020).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення та розробки, викладені в дисертації та винесені на захист, отримано автором самостійно. Вклад здобувача у праці, написані ним у співавторстві, відображено у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження апробовано на 23 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також 2 конгресах, зокрема: «Україна в нових реаліях: економічні проблеми та перспективи розвитку» (м. Ірпінь, 2015); «Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України» (м. Ірпінь, 2015); «Облік і оподаткування: реалії та перспективи» (м. Ірпінь, 2016.); «Облік і оподаткування: реалії та перспективи» (м. Ірпінь, 2017); «Conduct of modern science – 2017» (м. Шеффілд, Великобританія, 2017); «Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки» (м. Луцьк, 2017); «Облік і оподаткування: реалії та перспективи» (м. Ірпінь, 2018); «Інструменти регулювання національної економіки та національної безпеки в умовах сучасних глобальних викликів» (м. Хмельницький, 2018); «Управлінський та безпековий механізм економічних трансформацій в умовах геополітичних загроз і світової конкуренції» (м. Дніпро, 2018); «Дослідження та оптимізація економічних процесів «Оптимум – 2018» (м. Харків, 2018); «Economy. Management. State and Law № 13» (м. Берлін, Німеччина, 2019); «Економічне зростання: стратегія, напрями і пріоритети» (м. Запоріжжя, 2019); «Бъдещите изследвания – 2019» (м. Софія, Болгарія, 2019); «Актуальні економічні, фінансові та правові питання в умовах євроінтеграції та глобальної конкуренції» (м. Ірпінь, 2019); «Стратегії, проблеми та розвиток економічних систем в умовах глобальної нестабільності» (м. Миколаїв, 2019); «Сучасні тенденції розвитку бухгалтерського обліку та

оподаткування в Україні: глобальні виклики – управлінські рішення» (м. Ірпінь, 2019); «Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень» (м. Тернопіль, м. Львів, 2019); «Фінансове регулювання зрушень у економіці України» (м. Мукачево, 2019); «Облік і оподаткування: реалії та перспективи» (м. Ірпінь, 2019); «Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики» (м. Мукачево, 2019); «Розвиток державного фінансового контролю в контексті економічної безпеки України» (м. Ірпінь, 2019); «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 2019); «Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки» (м. Ірпінь, 2019); «Облік і оподаткування: реалії та перспективи» (м. Ірпінь, 2020); Молодіжний податковий конгрес (м. Ірпінь, 2020).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 55 наукових праць загальним обсягом 44,07 д. а., з них: одноосібна монографія загальним обсягом 22,6 д. а.; 3 колективні монографії (особисто автору належить 1,98 д. а.); 26 статей у наукових фахових виданнях і зарубіжних виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних, у тому числі, що індексуються у Web of Science Core Collection – 2 статті, у Scopus – 2 статті (16,11 д. а.); 25 праць апробаційного характеру (3,38 д. а.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг роботи становить 501 сторінку. Основний її зміст викладено на 407 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 85 таблиць (із них 2 займають 2 повні сторінки), 58 рисунків (із них 1 займає 1 повну сторінку), 10 додатків на 44 сторінках. Список використаних джерел налічує 427 найменувань та розміщений на 47 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, а також ступінь їх апробації.

У першому розділі «**Теоретичне обґрунтування фіскальної політики та її модернізації**» розглянуто генезис теоретичних концепцій формування фіскальної політики; розкрито інституційно-правовий інструментарій реалізації фіскальної політики; досліджено модернізаційний потенціал формування і реалізації фіскальної політики.

На основі аналізу генезису теоретичних концепцій формування доходів і витрат держави встановлено, що ставлення як суспільства в цілому, так і вчених-економістів різних епох зокрема до фіскальних відносин між державою та громадянином пройшло істотну трансформацію – від повного несприйняття податку як такого через його малу значущість на етапі становлення до його розуміння як одного з найважливіших антикризових регуляторів сучасності. Проведено порівняння поглядів різних наукових шкіл (починаючи з

меркантилізму) на роль фіскальних відносин у житті суспільства щодо найактуальніших ідей і пропонованих заходів фіскального регулювання. Визначено, що фіскальні відносини мають довшу історію, ніж державні устрої. Доведено залежність між фінансуванням функцій держави та обсягами оподаткування: мінімальний розмір податків визначається обсягом витрат держави на виконання мінімуму своїх функцій: управлінської, освітньої, охорони здоров'я, соціального забезпечення, оборони територіальної цілісності країни, судочинства, охорони внутрішнього порядку тощо.

За результатами порівняльного аналізу існуючих теоретичних підходів (податкового, бюджетного, податково-бюджетного, регуляторного) з'ясовано, що фіскальну політику держави необхідно розглядати не тільки як складову фінансової політики, але й як систему дій, регулятивних заходів, законодавства у сфері формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів через встановлення та сплату податків для формування державних доходів і фінансування державних витрат, з наданням фінансової автономії місцевому самоврядуванню для самостійного розвитку громад і забезпечення макроекономічного зростання.

Досліджено інституційно-правовий інструментарій формування та реалізації фіскальної політики в Україні з 1991 р. і дотепер, з виокремленням його періодизації та основних передумов. Проведено ретроспективний аналіз законодавства, яким регламентувалися податкові та бюджетні відносини, зокрема: запровадження необхідних державних інститутів і реалізація їх функцій; встановлення податкових і неподаткових надходжень; обґрунтування змін податкових ставок, регулювання бюджетних видатків, міжбюджетних відносин і бюджетної класифікації; обслуговування дефіциту державного бюджету та джерел його покриття; тощо.

Доведено, що модернізація фіскальної політики є процесом постійного оновлення її податкової, бюджетної та міжбюджетної складових, інструментів, засобів, цілей тощо під впливом суспільного прогресу. З'ясовано, що принципи модернізації стимулюючої та стримуючої фіскальної політики відрізняються. Головними принципами модернізації стимулюючої фіскальної політики визначено: ефективності, системності, цілісності, спрощеності, достатності, податкоспроможності, справедливості, стабільності та ін. Модернізація стримуючої фіскальної політики має керуватися принципами оптимальності, гнучкості, відповідальності, нейтральності тощо.

Запропоновано визначення поняття «модернізаційний потенціал формування і реалізації фіскальної політики» на рівні держави та адміністративно-територіальних одиниць. Крім розуміння модернізаційного потенціалу як сукупності наявних і потенціальних можливостей для розвитку фіскальних відносин і форм їх реалізації, обґрунтовано необхідність його розкриття через динаміку фіскальних відносин на рівні держави та адміністративно-територіальних одиниць у ланцюгу взаємоузгоджених процесів «формування → реалізація → модернізація → формування на нових засадах → реалізація на нових засадах». При цьому основним критерієм модернізаційного

потенціалу формування і реалізації фіскальної політики визнано кількісні та якісні перетворення, що забезпечують сталий розвиток економіки держави та адміністративно-територіальних одиниць.

У другому розділі «Децентралізація як методологічний базис модернізації фіскальної політики» охарактеризовано сутність фінансової децентралізації та її зв'язок із фіскальною політикою держави; розкрито нормативно-методичні основи модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації; визначено особливості зарубіжної практики модернізації фіскальної політики на засадах децентралізації; досліджено методологію формування системи показників оцінки фіскальної політики в контексті фінансової децентралізації.

Запропоновано комплексну модель взаємозв'язку фінансової децентралізації з фіскальною політикою держави (рис. 1), за допомогою якої розкрито передумови забезпечення фінансової автономії місцевих бюджетів. Обґрунтовано актуальність адаптації теоретичних, методичних і прикладних напрацювань фінансового федералізму у практику фінансової децентралізації унітарних країн виключно у фінансово-економічній площині.

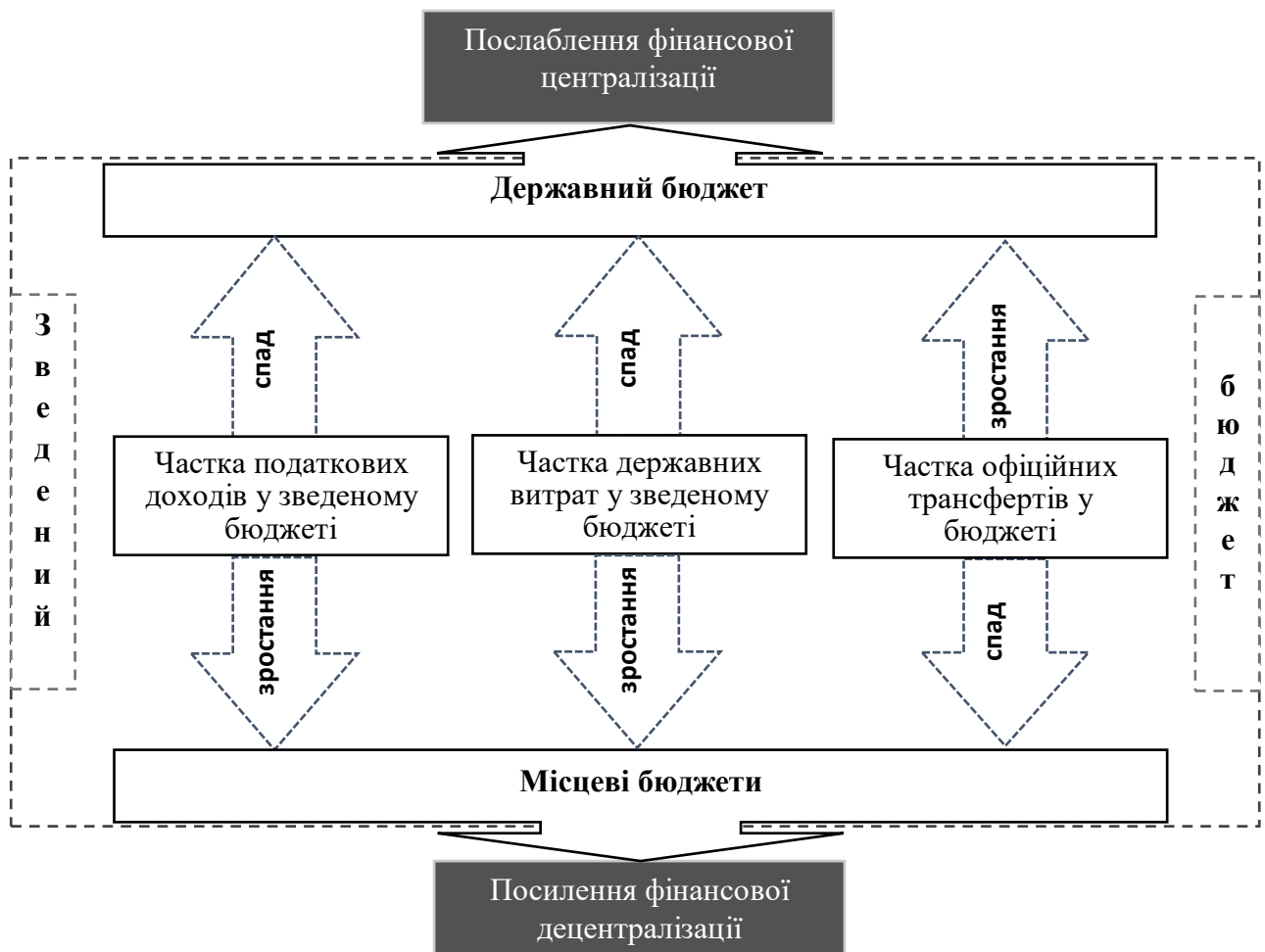

Рис. 1. Концептуальна схема взаємозв'язку фінансової децентралізації з інструментами фіскальної політики держави

Джерело: авторська розробка.

Обґрунтовано, що необхідними умовами модернізації фіскальної політики в контексті фінансової децентралізації є недопущення зниження досягнутого рівня управління публічними фінансами та вибір оптимальної виваженої моделі її проведення. У цьому зв'язку виникає необхідність у визначенні кола завдань, які потребують децентралізованих рішень і найефективніше можуть бути розв'язані центральними органами влади, а також відповідно фінансуватися з державного бюджету. Це передбачає прийняття обґрунтованих рішень, дотримання місцевих пріоритетів, чіткий розподіл фіскальних повноважень між центром і регіонами.

Доведено, що органи місцевого самоврядування при прийнятті рішень у фіскальній сфері мають бути забезпечені ширшими повноваженнями з метою формування бюджетної автономії та розвитку територіального устрою. Обґрунтовано необхідність надання адміністративно-територіальним одиницям повноважень щодо впливу на реалізацію фіскальної політики з урахуванням їх географічних, ресурсних і етнічних особливостей. Органи місцевої влади повинні самостійно визначати об'єкти оподаткування з установленням оптимальних податкових ставок для найефективнішого забезпечення процесу наповнення місцевих бюджетів країни.

За результатами порівняльного аналізу зарубіжного досвіду модернізації фіскальної політики держави на засадах децентралізації з'ясовано особливості основних моделей фінансової децентралізації та визначено можливі шляхи їх адаптації в Україні. Розглянуто переваги й недоліки основних моделей фінансового забезпечення (фінансової децентралізації) місцевого самоврядування – скандинавської, латинської та ганноверської; виявлено найбільшу подібність впроваджуваної в Україні фінансової децентралізації до ганноверської моделі (насамперед досвід Польщі). Наголошено на винятковій значущості загальнодержавного податку на доходи фізичних осіб для формування власних надходжень місцевих бюджетів, а серед місцевих податків таку роль в усіх фінансово децентралізованих країнах, у тому числі і в Україні, відіграє податок на майно.

Розроблено методологічні засади оцінки стану модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації (рис. 2), реалізація яких передбачає забезпечення повноти формування системи показників, об'єктивності та достовірності оцінки стану модернізації цієї політики.

Основними методичними підходами визначено концептуальний, регуляторний, комплексний, критеріальний, нормативний, коефіцієнтний та інтегральний. З метою формування методичного забезпечення комплексної інтегральної оцінки стану модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації всі індикатори класифіковано за трьома ознаками: впливом децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів, фінансовою децентралізацією за структурою місцевих бюджетів і фінансовою децентралізацією місцевих бюджетів за міжбюджетними трансфертами.

Рис. 2. Методологічні засади оцінки стану модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації

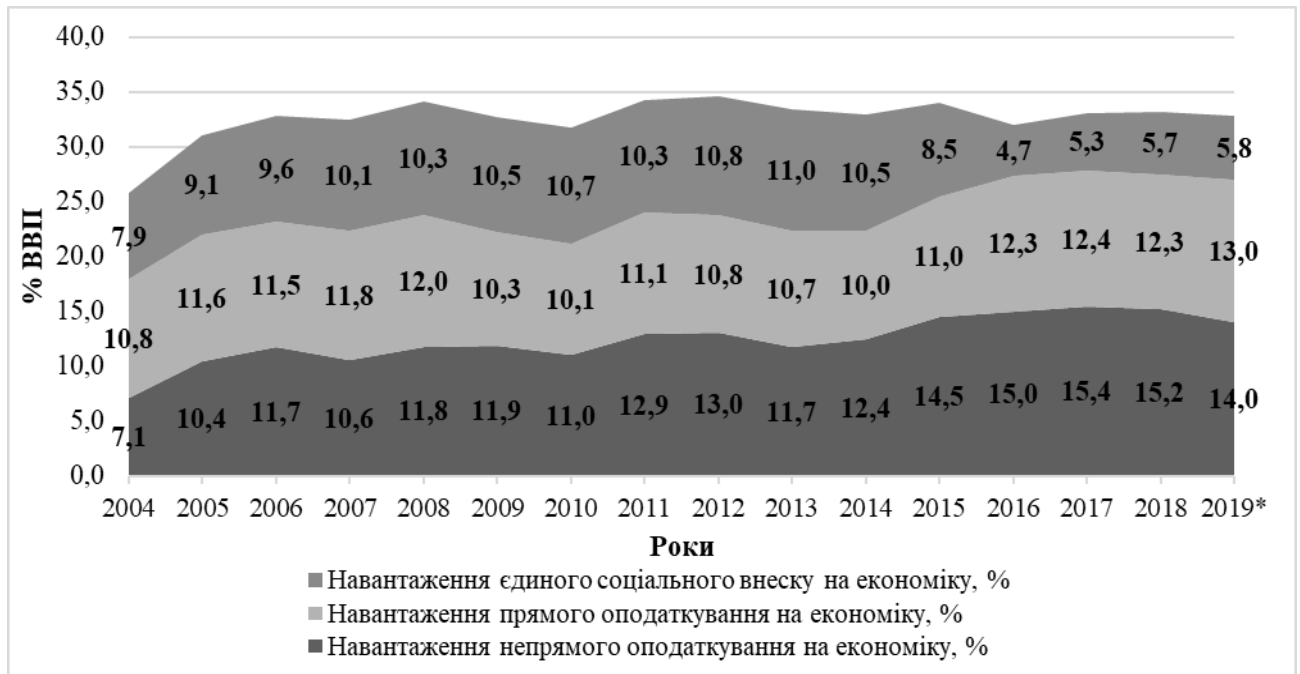
Джерело: авторська розробка.

У третьому розділі «**Структурно-діагностична характеристика стану фіскальної політики України**» проведено оцінку сприятливості умов для сплати податків як передумову для ефективності фіскальної політики; оцінено фіскальний вплив податкового навантаження на економіку України; діагностовано напрями трансформації бюджетних видатків під впливом фінансової децентралізації; досліджено стан фіскальної політики на регіональному рівні.

Визначено передумови та причини істотного прогресу України в рейтингу сприятливості умов для сплати податків «Paying Taxes» упродовж 2005–2018 рр. До них віднесено лібералізацію оподаткування, яку було реалізовано за рахунок зниження ставок податку на прибуток підприємств та єдиного соціального

внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, відповідно, на 7 % та 10 %; зниження загального податкового навантаження на малий і середній бізнес на 19,8 %; підвищення якості адміністрування податків шляхом скорочення у 6,7 раза часу на оформлення, подання звітності та сплату податків; зменшення кількості податкових платежів у 19,6 раза.

За результатами проведеної оцінки фіскального впливу податкового навантаження на економіку України встановлено: якщо у 2004 р. перерозподіл доходів через податково-бюджетну систему склав чверть обсягу ВВП (у фактичних цінах), то у 2019 р. – уже третину, тобто податкове навантаження на економіку зросло. При цьому зафіксовано посилення навантаження непрямого оподаткування, яке у 2019 р. склало 14 % проти 7,1 % ВВП у 2004 р., а також навантаження прямого оподаткування, яке зросло на 2,2 %, сягнувши 13 % на кінець аналізованого періоду (рис. 3).

* попередні дані

Рис. 3. Структура податкового навантаження в Україні у 2004–2019 рр., % ВВП

На основі результатів аналізу трансформацій видатків місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації встановлено, що зростання часток капітальних видатків за рівнями бюджетної системи України впливає на зростання індексу фізичного обсягу ВВП. Доведено, що саме фінансова децентралізація в Україні є важливим фактором економічного зростання її економіки, оскільки зростання частки видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету і скорочення частки видатків державного бюджету у ВВП сприяють підвищенню рівня індексу фізичного обсягу ВВП і збільшенню обсягу ВВП (у фактичних цінах). Обґрунтовано позитивну динаміку видаткової складової фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації в результаті

зростання частки видатків місцевих бюджетів у ВВП, яка з 2017 р. перевищила 15 % – рівень, який характеризує фінансово децентралізовані країни.

З'ясовано, що у 2014–2017 рр. вдалося досягти зведеного профіциту місцевих бюджетів, коли рівень покриття дефіциту місцевих бюджетів трансфертами з державного бюджету перевищив 100 %, чого не спостерігалось у попередні 10 років (рис. 4).

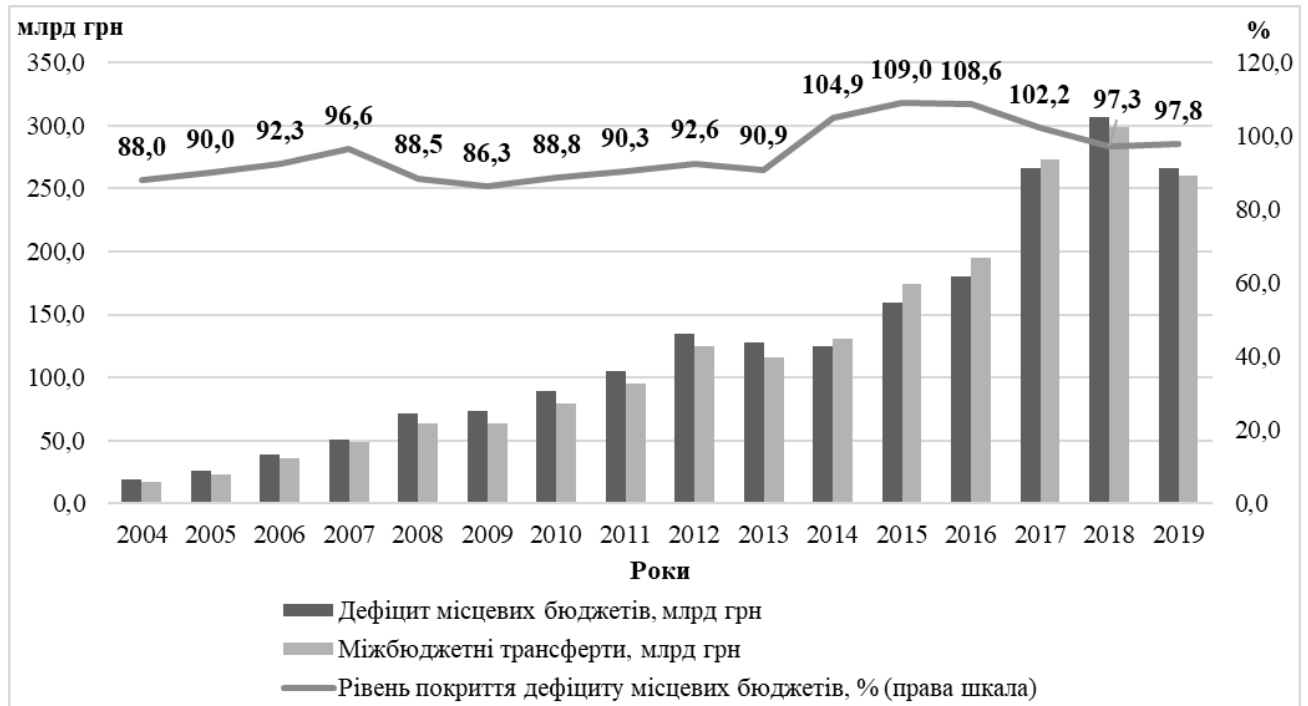

Рис. 4. Рівень покриття дефіциту місцевих бюджетів трансфертами з державного бюджету у 2004–2019 рр.

Джерело: побудовано автором

Обґрунтовано, що зростання на 11 % рівня покриття власними доходами видатків місцевих бюджетів у 2019 р. порівняно з 2013 р., є результатом який характеризує ефективність реформи фінансової децентралізації. Визначено, що частка одержаних міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів складає 52 %, проте, впродовж 2014–2019 рр. середньорічний рівень залежності місцевих бюджетів від офіційних трансфертів було знижено на 5,6 %.

У четвертому розділі «Домінанти модернізації фіскальної політики в аспекті фінансового розвитку адміністративно-територіальних одиниць в Україні» розкрито особливості раціоналізації міжбюджетних відносин розвитку адміністративно-територіальних одиниць в Україні; визначено місце ставок податків у системі домінант активізації бюджетних надходжень в умовах фінансової децентралізації; вдосконалено оцінку рівня фінансової децентралізації; реалізовано фінансову кластеризацію як інструмент діагностики стану регіональної фіскальної політики.

Доведено, що для забезпечення ефективного управління міжбюджетними відносинами в Україні, крім розширення автономії та фінансових повноважень органів місцевого самоврядування, необхідно сформулювати сприятливі умови для

зростання добробуту громадян, нівелювати регіональні диспропорції у розподілі доходів населення і, відповідно знизити потоки трудових мігрантів, щоб сповільнити скорочення чисельності населення. Все це покладено в основу розробки стратегічних перспектив модернізації фіскальної політики України та врахування особливостей управління дефіцитністю бюджетної системи в умовах фінансової децентралізації.

З використанням квадратичної та степеневої моделей побудовано криві та поверхню Дюпюї–Лаффера податків на прибуток підприємств і на доходи фізичних осіб, що дозволило визначити податкові ставки, за яких податковий дохід держави (у % ВВП) буде найбільшим – 12,6 % проти 9,9 % у 2019 р. (рис. 5).

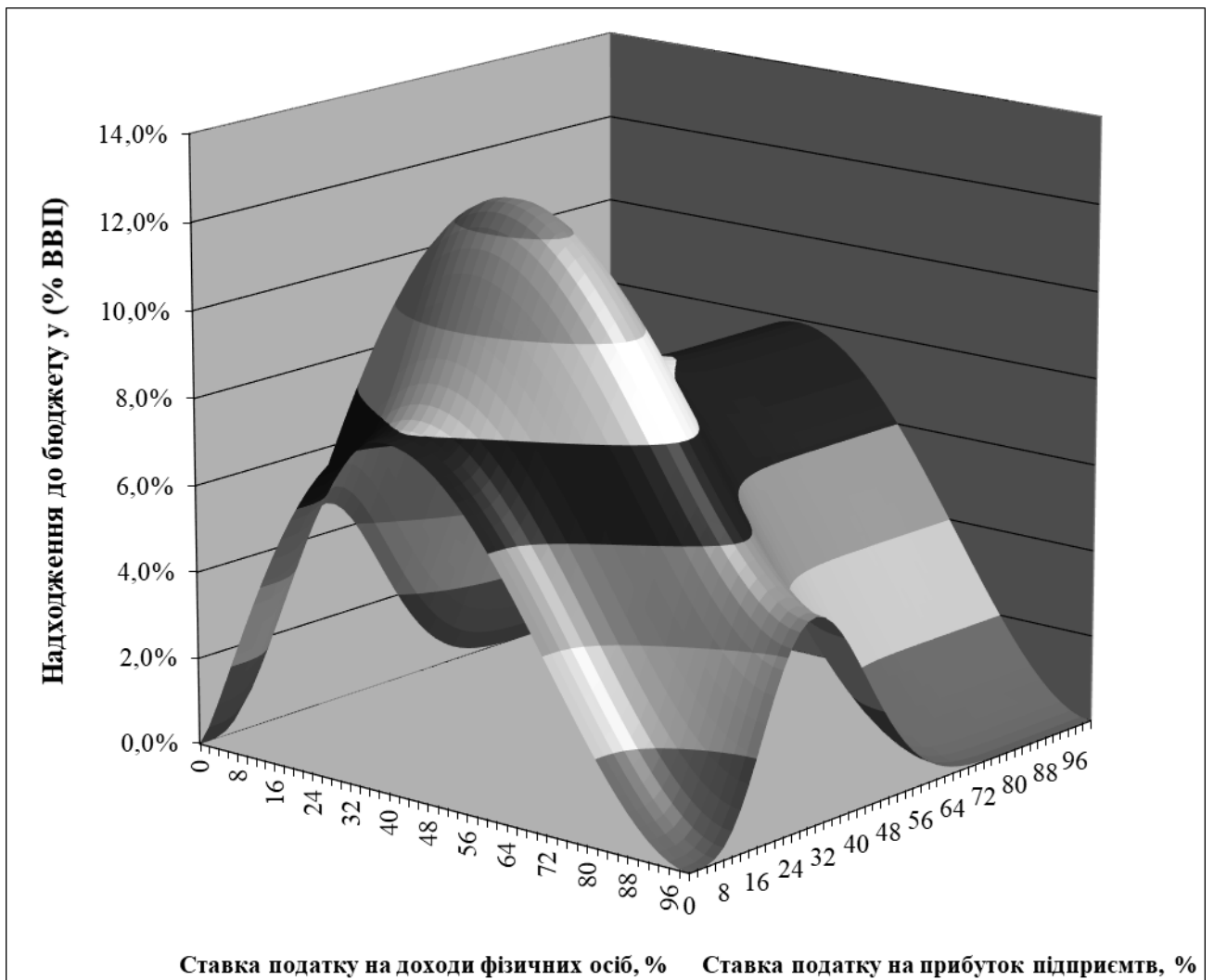

Рис. 5. Поверхня Дюпюї–Лаффера, що відображає сукупність комбінацій податкових надходжень від загальнодержавних прямих податків (% ВВП)

Джерело: побудовано автором.

Доведено, що в сучасних умовах досягнення компромісу між державою та громадянами–платниками податків щодо забезпечення суспільного інтересу можливе лише через урахування інтересів малого та середнього бізнесу, з

можливістю розширення категорій, до яких застосовуються пільгове оподаткування та підвищення ставки податку на прибуток підприємств на 12 %; шляхом запровадження прогресивного оподаткування, в результаті чого буде реалізовано також принцип соціальної справедливості в суспільстві та підвищення ставки податку на доходи фізичних осіб на 20,5 %. Оскільки вказані податки є бюджетоутворювальними і на місцевому рівні, то визначено економічний ефект, якого буде досягнуто за рахунок послаблення залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів в умовах їх бездефіцитності.

Комплексний підхід до моделювання результатів модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації реалізовано шляхом побудови інтегрального показника рівня фінансової децентралізації, який включає 3 субіндекси: рівня фінансової децентралізації за впливом на формування доходів місцевих бюджетів, рівня фінансової децентралізації за структурою місцевих бюджетів та рівня фінансової децентралізації місцевих бюджетів за міжбюджетними трансфертами (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунок інтегрального показника рівня фінансової децентралізації за 2004–2019 рр.

Роки	Субіндекс рівня фінансової децентралізації за впливом на формування доходів місцевих бюджетів ($\hat{I}_{\text{дмвб}}$)	Субіндекс рівня фінансової децентралізації за структурою місцевих бюджетів ($\hat{I}_{\text{дсмвб}}$)	Субіндекс рівня фінансової децентралізації місцевих бюджетів за міжбюджетними трансфертами ($\hat{I}_{\text{дмт}}$)	Інтегральний показник рівня фінансової децентралізації ($I_{\text{рфд}}$)
2004	0,605	0,578	0,898	0,680
2005	0,540	0,526	0,833	0,619
2006	0,573	0,393	0,617	0,518
2007	0,910	0,477	0,755	0,689
2008	0,637	0,401	0,683	0,559
2009	0,529	0,369	0,592	0,487
2010	0,517	0,299	0,466	0,416
2011	0,216	0,236	0,310	0,251
2012	0,263	0,149	0,146	0,179
2013	0,360	0,286	0,315	0,319
2014	0,201	0,168	0,098	0,149
2015	0,205	0,408	0,109	0,209
2016	0,588	0,673	0,458	0,566
2017	0,680	0,654	0,399	0,562
2018	0,524	0,444	0,431	0,464
2019	0,804	0,711	0,787	0,766
Зміни (+/-) у 2019 р. порівняно з 2004 р.	+0,199	+0,133	-0,111	+0,086

Джерело: складено автором

Доведено, що тотальне погіршення фінансової децентралізації із середнього до критичного рівня, яке мало місце упродовж 2004–2012 рр., було основним чинником початку реформи фінансової децентралізації у 2014 р. (цей рік характеризувався найнижчим рівнем фінансової децентралізації за 2004–2019 рр.). Упродовж 2014–2019 рр. відбулося підвищення рівня фінансової децентралізації з критичного до високого (вперше за досліджуваний період), чому передував низький рівень 2018 р., з огляду на що визначено перші позитивні результати реформи, які забезпечили мінімізацію перешкод для модернізації фіскальної політики України.

Обґрунтовано, що фінансова кластеризація є дієвим інструментом діагностики стану фіскальної політики на регіональному рівні та стимулювання її модернізації з метою розширення фінансової децентралізації адміністративно-територіальних одиниць. На основі методів Уорда і k-середніх було проведено кластерний аналіз 24 областей України та м. Києва (за виключенням тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частин Донецької та Луганської областей). На базі 7 показників (ознак) стану дохідної складової фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації, 5 показників стану видаткової складової фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації, 4 показників стану міжбюджетних відносин в умовах фінансової децентралізації та 2 показників стану регіонального розвитку одержано 5 кластерів (рис. 6). До першого кластеру віднесено Донецьку та Луганську області; до другого – 10 областей (Вінницьку, Житомирську, Кіровоградську, Львівську, Миколаївську, Сумську, Херсонську, Хмельницьку, Черкаську, Чернігівську); до третього – 6 областей (Дніпропетровську, Запорізьку, Київську, Одеську, Полтавську, Харківську); до четвертого – 6 областей (Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Рівненську, Тернопільську, Чернівецьку); до п'ятого – м. Київ.

Серед одержаних кластерів критичним і найгіршим станом фіскальної політики та фінансової децентралізації характеризується кластер, який об'єднує 6 західноукраїнських областей (крім Львівської). Низьким рівнем реалізації фіскальної політики та фінансової децентралізації визначається кластер, який об'єднує 10 областей, більшість з яких має агропромислову орієнтацію економіки. В окремому кластері об'єднано прифронтові Донецьку і Луганську області, в яких реалізація фіскальної політики і фінансової децентралізації була задовільною, але слід зважати на існування постійних загроз національній безпеці. Реалізація фіскальної політики та фінансової децентралізації кластеру, який об'єднав 6 найбільш промислово розвинутих областей, була на середньому рівні, а кластеру, до якого було віднесено лише столицю України, – відповідно, на високому. Для кожного кластеру розроблено і запропоновано основні напрями модернізації фіскальної політики, які забезпечать зростання її ефективності та розширення фінансової децентралізації.

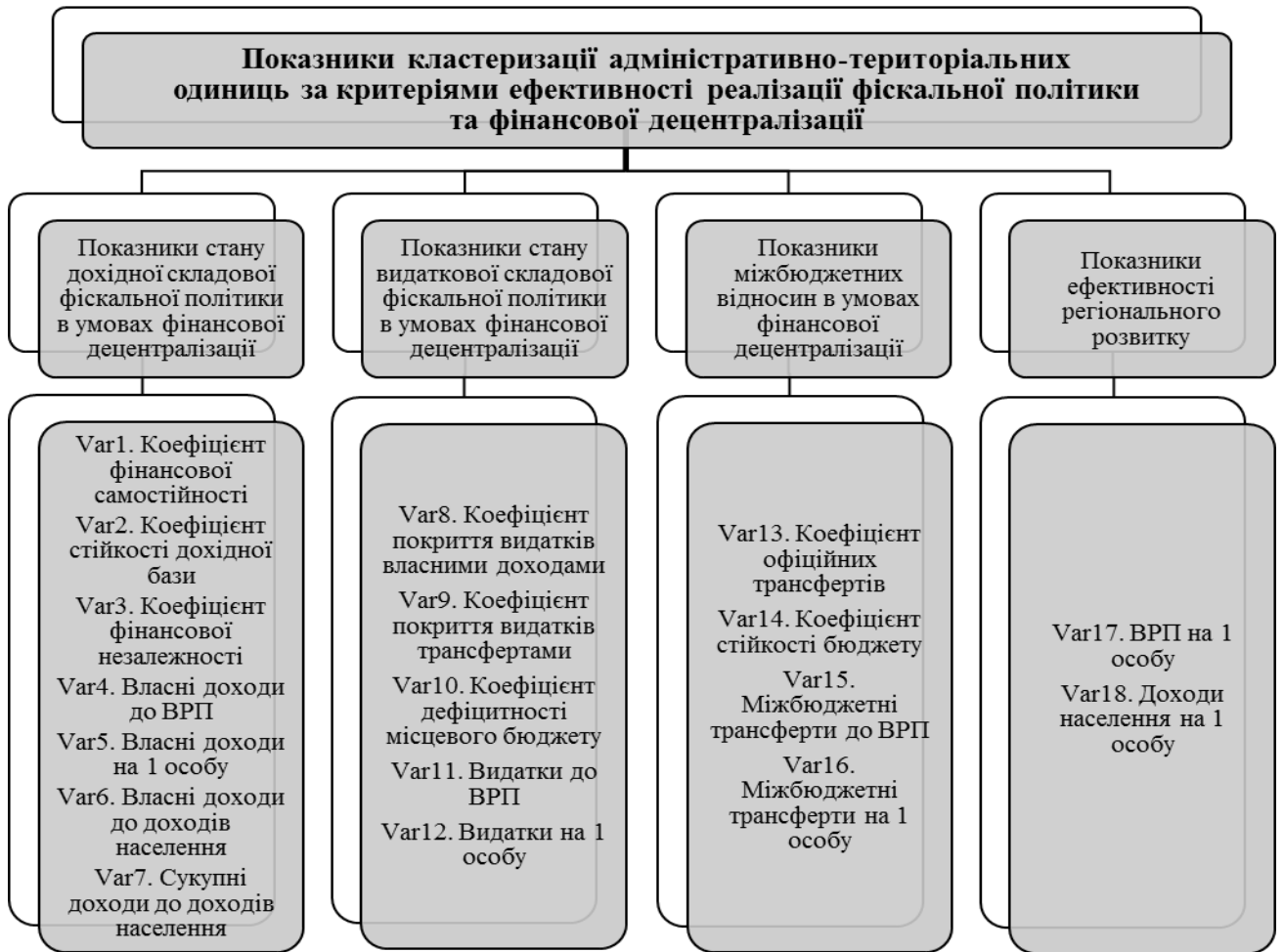

Рис. 6. Класифікація показників фінансової кластеризації адміністративно-територіальних одиниць за критеріями ефективності реалізації фіскальної політики та фінансової децентралізації

Джерело: авторська розробка.

У п'ятому розділі «**Концептуальні засади та напрями модернізації фіскальної політики України в умовах фінансової децентралізації**» здійснено моделювання впливу макроекономічних факторів на податкові джерела формування державного та місцевих бюджетів; сформовано прогнозні сценарії модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації; окреслено ключові напрями реалізації прогнозних сценаріїв модернізації фіскальної політики; запропоновано модель системної концептуалізації модернізації фіскальної політики України.

За результатами моделювання впливу макроекономічних факторів на податкові джерела формування державного та місцевих бюджетів (рис. 7) запропоновано перелік стратегічних передумов модернізації фіскальної політики України, зокрема: всебічне стимулювання продукування валової доданої вартості як основи економічного розвитку, для забезпечення зростання випуску товарів і послуг, і, відповідно, надходжень від ПДВ та акцизного податку до зведеного бюджету; забезпечення на державному рівні подальшого зростання мінімальної заробітної плати та програм соціального захисту, а також

легалізації тіньових доходів фізичних осіб з метою збільшення бюджетних надходжень від оподаткування цих доходів; формування вільного від корупції бізнес-середовища для створення умов щодо полегшення ведення підприємницької діяльності; легалізації тіньового бізнесу юридичних осіб з метою збільшення обсягів прибутку до оподаткування та бюджетних надходжень від податку на прибуток підприємств.

Рис. 7. Алгоритм реалізації методичного підходу до моделювання впливу макроекономічних факторів на податкові джерела формування державного та місцевих бюджетів

Джерело: авторська розробка.

У ході дослідження запропоновано такі найважливіші сценарії модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації на найближчі п'ять років:

– збільшення обсягів надходжень від ПДВ до державного бюджету на 30 % можливе за умови забезпечення 20 % приросту валової доданої вартості (насамперед, у сфері матеріального виробництва) як основи економічного зростання;

– для збільшення надходжень від акцизного податку до державного бюджету на 34 %, а до місцевих бюджетів – на 83 %, слід забезпечити розширення випуску товарів і послуг (в основних цінах) на 18 %;

– щоб надходження від ввізного мита збільшилися на 83 %, обсяг імпорту товарів і послуг має зрости на 90 %;

– зростання обсягів надходжень від податку на доходи фізичних осіб до державного бюджету у 3 рази, а до місцевих бюджетів – у 2,3 рази, потрібно

забезпечити за рахунок підвищення річних доходів населення у 1,5 раза, а податкової ставки – на 10,5 %;

– для збільшення обсягів надходжень від податку на прибуток підприємств до державного бюджету на 15 %, а до місцевих бюджетів – на 29 % необхідно забезпечити зростання валового прибутку, змішаного доходу на 13 %;

– надходження плати за користування надрами до державного бюджету зросте на 121 %, а до місцевих бюджетів – на 47 % за умови збільшення валового прибутку, змішаного доходу на 15 %;

– забезпечення 86 % приросту обсягів надходжень від місцевих податків можливе за умови збільшення річних доходів населення на 51 %.

Стратегічні напрями успішної модернізації фіскальної політики України в умовах фінансової децентралізації визначено на основі довгострокового прогнозування фіскального навантаження на економіку та з урахуванням положень Бюджетної декларації на 2020–2022 роки. Реалізовано два методичних підходи до прогнозування впливу навантаження податкової складової фіскальної політики на економіку України у 2019–2023 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Сценарії прогнозу впливу загального навантаження податкової складової фіскальної політики на економіку України у 2019–2023 рр.

Роки	Сценарії прогнозу показника					
	песимістичний		реалістичний		оптимістичний	
	варіант 1	варіант 2	варіант 1	варіант 2	варіант 1	варіант 2
1	2	3	4	5	6	7
1. Фіскальне навантаження непрямого оподаткування на економіку України, %						
2019	15,44	14,77	16,22	15,01	16,49	16,88
2020	15,69	14,80	16,70	14,52	17,13	15,95
2021	15,94	14,84	17,17	14,06	17,80	14,98
2022	16,17	14,91	17,63	13,63	18,49	14,00
2023	16,39	14,99	18,08	13,22	19,21	13,02
Відхилення 2023 р. від 2018 р. (+/-)	+1,22	-0,18	+2,91	-1,95	+4,04	-2,15
2. Фіскальне навантаження прямого оподаткування на економіку України, %						
2019	11,52	18,69	11,59	17,70	11,61	19,05
2020	11,54	19,99	11,62	18,97	11,65	20,59
2021	11,56	20,93	11,66	20,25	11,70	22,35
2022	11,58	21,61	11,69	21,55	11,75	24,20
2023	11,60	22,09	11,72	22,85	11,80	26,03
Відхилення 2023 р. від 2018 р. (+/-)	-0,75	+9,74	-0,63	+10,50	-0,55	+13,68
3. Навантаження єдиного соціального внеску на економіку України, %						
2019	7,13		6,85		6,76	
2020	7,04		6,69		6,55	
2021	6,95		6,53		6,34	
2022	6,87		6,39		6,15	
2023	6,79		6,26		5,95	
Відхилення 2023 р. від 2018 р. (+/-)	+1,11		+0,58		+0,27	

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7
4. Загальне навантаження податкової складової на національну економіку, %						
2019	34,10	40,60	34,66	39,56	34,85	42,69
2020	34,27	41,82	35,01	40,17	35,33	43,09
2021	34,45	42,72	35,36	40,84	35,84	43,68
2022	34,61	43,39	35,71	41,57	36,39	44,34
2023	34,78	43,87	36,07	42,33	36,96	45,00
Відхилення 2023 р. від 2018 р. (+/-)	+1,58	+10,67	+2,87	+9,13	+3,76	+11,80

Джерело: розрахунки автора.

Перший методичний підхід базується виключно на врахуванні прогнозних сценаріїв ВВП (у фактичних цінах) у прогнозуванні навантаження непрямого та прямого оподаткування і єдиного соціального внеску. В основу другого підходу покладено динаміку податкових баз загальнодержавних податків і податкових ставок. У результаті прогнозування впливу навантаження бюджетної складової фіскальної політики на економіку у 2019–2023 рр. доведено, що саме фінансова децентралізація в Україні є важливим фактором економічного зростання її економіки, оскільки зростання частки видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету і скорочення частки видатків державного бюджету у ВВП сприяють підвищенню рівню індексу фізичного обсягу ВВП і збільшенню обсягу ВВП (у фактичних цінах) (табл. 3).

Таблиця 3

Результати прогнозування впливу навантаження бюджетної складової фіскальної політики на ВВП (у фактичних цінах) на 2023 рік

Найменування показника	Значення показника:				
	фактичні		прогнози 2023 р. за сценаріями:		
	2018 р.	2019 р.	песимістичним	реалістичним	оптимістичним
1. Видатки Зведеного бюджету, млрд грн	1 250,1	1 456,1	1 344,3	1 978,2	2 502,2
2. Видатки Державного бюджету, млрд грн	686,8	853,5	732,9	1 028,8	1 253,3
3. Видатки місцевих бюджетів, млрд грн	563,3	602,5	607,8	914,6	1 248,9
4. Частка видатків зведеного бюджету у ВВП, %	35,11	36,64	35,18	35,43	35,55
5. Частка видатків державного бюджету у ВВП, %	19,29	21,47	19,18	18,43	17,81
6. Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП, %	15,82	15,16	16,00	17,00	17,74
7. Частка видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету, %	45,06	41,38	45,21	46,23	47,08

** попередні дані*

Джерело: розрахунки автора.

Проведено SWOT-аналіз наявних переваг (сильних сторін) і недоліків (слабких сторін), об'єктивно існуючих можливостей і загроз для модернізації фіскальної політики України в умовах фінансової децентралізації, за результатами якого розроблено модель її системної концептуалізації, що репрезентує конструкт модернізації з виокремленням основних підпроцесів у ключових складових фіскальної політики та врахуванням об'єктивних взаємозв'язків між ними. Також визначено основну мету, принципи та підпроцеси модернізації фіскальної політики (рис. 8).

Рис. 8. Концептуалізація модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації

Джерело: авторська розробка.

Реалізація запропонованої моделі системної концептуалізації забезпечить ряд стратегічних ефектів, зокрема: підвищення рангу України у рейтингу «Paying Taxes»; спрощення міжбюджетних відносин і послаблення залежності місцевих бюджетів від офіційних трансфертів з державного бюджету; зростання відношення обсягу видатків місцевих бюджетів до ВВП; зростання частки власних доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету; прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб і зменшення податкового навантаження на низькі доходи; посилення фінансової автономії місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми – поглиблення теоретичних і вдосконалення методологічних засад модернізації фіскальної політики України в умовах фінансової децентралізації та розробка на цій основі практичних рекомендацій щодо забезпечення її ефективності. Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати такі висновки концептуального, методологічного, аналітичного і практичного характеру.

1. Доведено, що у ході еволюції фіскальної теорії ключовим стає принцип оптимальності податкової ставки. Обґрунтовано розуміння фіскальної політики держави як системи дій, заходів регулювання, нормативної бази щодо формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів шляхом встановлення і сплати податків з метою формування державних доходів і фінансування державних витрат, а також забезпечення фінансової автономії місцевого самоврядування для самостійного розвитку громад і стимулювання макроекономічного зростання. У процесі аналізу передумов становлення інституційно-правового інструментарію реалізації фіскальної політики в Україні з 1991 р. і дотепер, законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують фіскальні відносини, діяльність і функції відповідних державних інститутів, виявлено основні трансформації у фіскальній політиці, в результаті яких відбувалися зміни у структурі податків та інших джерел формування бюджету, міжбюджетних відносин, бюджетної класифікації, джерел покриття дефіциту державного бюджету тощо.

2. Поглиблене розуміння модернізаційного потенціалу фіскальної політики дало можливість розглядати її як динамічну спроможність податково-бюджетної системи держави (адміністративно-територіальної одиниці) у забезпеченні виконання послідовності взаємоузгоджених процесів формування, реалізації та модернізації, результатами чого стануть її формування і реалізація на нових засадах в умовах кількісних і якісних перетворень через забезпечення єдності наявних і потенціальних можливостей, пов'язаних із розвитком фіскальних відносин і форм їх реалізації для забезпечення сталого розвитку економіки держави (адміністративно-територіальної одиниці).

3. Обґрунтовано, що на сучасному етапі при реалізації фіскальної політики ключове місце займає фінансова децентралізація. Суперечливість ролі фінансової децентралізації формує можливі прояви її потенціалу, проте вони не забезпечують автоматичного вирішення економічних і фінансових проблем управління бюджетними ресурсами. З огляду на це, необхідними умовами проведення фінансової децентралізації є, як мінімум, недопущення зниження досягнутого рівня управління публічними фінансами та вибір оптимальної, виваженої моделі її здійснення. Для цього необхідно визначити коло завдань, які найефективніше можуть бути розв'язані центральними органами влади та відповідно чином фінансуватися з державного бюджету, а також встановити завдання, що потребують децентралізованих рішень. У свою чергу, це передбачає чіткий розподіл фіскальних повноважень; прийняття обґрунтованих

рішень; дотримання місцевих пріоритетів; запровадження підзвітності органів місцевої влади.

4. Доведено, що місцеві органи влади мають отримати більше свобод і можливостей при прийнятті важливих рішень у фіскальній сфері. Кожний регіон повинен реалізовувати фіскальну політику на місцевому рівні, а не бути лише виконавцем завдань, які ставляться перед ним центральними органами влади. Враховуючи велику територію, географічні особливості, певну структуру промислового потенціалу регіонів, місцевим органам влади доводиться самостійно визначати об'єкти оподаткування, здатні найефективніше забезпечити процес наповнення бюджетів країни. Саме тому центральною владою в Україні розпочато реформу фінансової децентралізації, яка у довгостроковій перспективі (насамперед, у результаті делегування регіональним органам влади повноважень щодо запровадження певних місцевих податків і платежів) дозволить за ефективного менеджменту забезпечити приріст дохідних частин місцевих бюджетів у регіонах України.

5. Встановлено, що зарубіжна практика модернізації фіскальної політики на засадах децентралізації передбачає делегування державною владою розширення прав, обов'язків, повноважень місцевого самоврядування стосовно незалежного прийняття рішень щодо формування територіальних бюджетів за рахунок надходжень податків, зборів, інших обов'язкових платежів. Визначено, що методами фінансової децентралізації є фіскальна деволюція та фіскальна деконцентрація. Досліджено характеристики основних моделей фінансової децентралізації – конкурентної та кооперативної, а також обґрунтовано необхідність побудови кооперативної моделі в Україні.

6. На основі запропонованої методології формування системи показників оцінки фіскальної політики в контексті фінансової децентралізації доведено, що оцінка фінансової децентралізації має ґрунтуватися на одному з методів – фінансовій деволюції (передання фіскальних повноважень органам місцевого самоврядування) або фінансовій деконцентрації (передання місцевим бюджетам частини загальнодержавних податків і зборів, а також обов'язкових платежів у вигляді закріплених і регульованих доходів). Головною метою запропонованої методології оцінки стану модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації визначено забезпечення повноти формування системи показників, їх об'єктивності та достовірності. Обґрунтовано доцільність інтегрального оцінювання рівня фінансової децентралізації держави на базі побудови інтегрального показника (індексу) як середнього зваженого трьох субіндексів, які інтерпретують основні напрями модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації.

7. У ході аналізу основних чинників впливу на підвищення сприятливості умов для сплати податків в Україні, згідно з рейтингом «Paying Taxes», визначено пріоритетність лібералізації оподаткування – зниження ставок податку на прибуток підприємств і ставки єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Як результат, скоротилося загальне податкове навантаження бізнесу. Іншим вагомим

фактором покращення сприятливості умов для сплати податків в Україні стало підвищення якості їх адміністрування, тобто скорочення часу на оформлення та подання звітності, а також на сплату податків і значне зменшення кількості податкових платежів.

8. Доведено, що у 2004 р. питома вага всіх податкових надходжень до бюджету і єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування становила чверть ВВП (у фактичних цінах), а з 2016 р. податкове навантаження на економіку було вже на рівні третини ВВП. Виявлену негативну динаміку було забезпечено шляхом посилення навантаження непрямого оподаткування, яке сягнуло 15,2 % ВВП станом на кінець 2018 р. проти 7,1 % ВВП у 2004 р., при цьому приріст частки прямого оподаткування у загальному податковому навантаженні був на рівні +1,5 %.

9. За результатами діагностики трансформацій видатків місцевих бюджетів встановлено, що саме фінансова децентралізація в Україні є важливим фактором економічного зростання її економіки. Збільшення частки видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету і скорочення частки видатків державного бюджету у ВВП спричиняють підвищення рівня індексу фізичного обсягу ВВП і збільшення обсягу ВВП (у фактичних цінах). Частка видатків державного бюджету у видатках зведеного бюджету є фактором зворотного впливу на обсяг ВВП, а частка капітальних видатків – відповідно, фактором прямого впливу. Обґрунтовано, що підвищення рівня покриття видатків місцевих бюджетів їх власними доходами у 2019 р. є результатом, який характеризує ефективність реформи фінансової децентралізації. Визначено, що упродовж періоду реалізації реформи фінансової децентралізації середньорічний рівень залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів знизився неістотно.

10. На основі з'ясування особливостей раціоналізації міжбюджетних відносин щодо розвитку адміністративно-територіальних одиниць в Україні наголошено, що для підвищення ефективності управління власними доходами місцевих бюджетів, Уряду, крім подальшого розширення фінансових повноважень громад, доцільно забезпечити сприятливі передумови для зростання добробуту громадян, нівелювання диспропорцій у регіональному розподілі доходів населення та відповідно, зменшення, потоку трудових емігрантів.

11. Встановлено місце ставок податків у системі доміант активізації бюджетних надходжень в умовах фінансової децентралізації на основі моделювання кривих і поверхні Дюпюї–Лаффера з використанням квадратичної та степеневі функцій (при цьому доведено, що найдостовірніші результати забезпечує степенева залежність). Доведено доцільність підвищення ставки податку на прибуток підприємств на 12 %, а ставки податку на доходи фізичних осіб – на 20,5 %. Визначено, що в умовах 2019 р. можливий сукупний податковий дохід держави при застосуванні отриманих ставок податків збільшився б на 108 млрд грн. Сформовано передумови для досягнення компромісу між державою та громадянами–платниками податків щодо

забезпечення суспільного інтересу у вигляді підвищення ставки загальнодержавного прямого податку на доходи фізичних осіб на 20,5 %, якого пропонується досягати шляхом запровадження прогресивного оподаткування, в результаті чого буде реалізовано також принцип соціальної справедливості в суспільстві.

12. У ході реалізації методичного підходу до оцінювання рівня фінансової децентралізації в Україні побудовано інтегральний показник рівня фінансової децентралізації як середнє геометричне 3 субіндексів: рівня фінансової децентралізації за впливом на формування доходів місцевих бюджетів, рівня фінансової децентралізації за структурою місцевих бюджетів і рівня фінансової децентралізації місцевих бюджетів за міжбюджетними трансфертами. В результаті доведено, що на кінець 2017 р. порівняно з 2004 р., рівень фінансової децентралізації в Україні знизився, але залишився середнім, за якого ризики для модернізації фіскальної політики були прийнятними. Тим часом у 2014 р. зафіксовано найнижче числове значення інтегрального показника, що відповідало критичному рівню з суттєвими перешкодами для модернізації фіскальної політики. У 2018 р. інтегральний показник рівня фінансової децентралізації впав до низького рівня, що інформує про зростання істотних перешкод для модернізації фіскальної політики України. Проте вже у 2019 р. відбулося повернення цього показника до високого рівня, що свідчить про перші вагомні результати реформи фінансової децентралізації. Запропонований і апробований методичний підхід має зайняти чільне місце у державному регулюванні та модернізації фіскальної політики в Україні. Результати, отримані у ході його розробки, закладають основи для пошуку дієвих шляхів підвищення незалежності місцевих органів влади, прогнозування тенденцій і побудови сценаріїв подальшого розвитку фіскальної політики, а також забезпечення ефективності її модернізації в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

13. Обґрунтовано актуальність і необхідність фінансової кластеризації для забезпечення належного стану фіскальної політики та стимулювання її модернізації з метою розширення фінансової децентралізації адміністративно-територіальних одиниць. На базі відносних показників стану дохідної, видаткової та міжбюджетної складових фіскальної політики і специфіки регіонального розвитку 24 області та м. Київ згруповано у 5 кластерів. Для кожного з них розроблено і запропоновано основні напрями модернізації фіскальної політики, що сприятимуть зростанню її ефективності та розширенню фінансової децентралізації.

14. За результатами економіко-математичного моделювання впливу макроекономічних факторів на стан фіскальної політики запропоновано стратегічні передумови її модернізації, зокрема: всебічне стимулювання виробництва валової доданої вартості; забезпечення на державному рівні подальшого зростання мінімальної заробітної плати та розгортання соціальних програм; створення сприятливих умов для ведення бізнесу шляхом формування бізнес-середовища, вільного від корупції; легалізація тіньових доходів фізичних

і юридичних осіб (податкова амністія) тощо. Їх реалізація зумовить приріст сукупних податкових надходжень до місцевих бюджетів, який істотно перевищить приріст сукупних податкових надходжень до державного бюджету в найближчі 5 років. Ці тенденції закладено реформою фінансової децентралізації, що вказує на потенціал її ефективності, а також забезпечує основу для успішної модернізації фіскальної політики України.

15. У роботі здійснено сценарний аналіз у прогнозуванні загального фіскального (податкового) навантаження на економіку. Обґрунтовано, що за незмінності існуючих тенденцій в динаміці ВВП, упродовж найближчих 5 років загальне податкове навантаження на економіку посилюватиметься (його приріст може скласти від +1,6 % до +3,8 %). У випадку врахування динаміки податкових баз загальнодержавних податків та оптимальних податкових ставок загальне податкове навантаження на економіку може зрости від 10,7 % до 11,8 %. Доведено, що згідно з оптимістичним сценарієм видатки зведеного бюджету можуть зрости удвічі. При цьому обсяг видатків державного бюджету збільшиться на 82,5 %, а видатки місцевих бюджетів – на 121,7 %. Виявлені прогнозні тенденції дають підстави для висновків, що посилення децентралізації є основним індикатором успішності модернізації фіскальної політики.

16. На базі результатів урахування слабких і сильних сторін, можливостей і загроз для фіскальної політики на матриці SWOT-аналізу та побудованому стратегічному балансі, з урахуванням розмежування процесів у доходній, видатковій і міжбюджетній складових фіскальної політики та їх взаємозв'язків, сформовано модель системної концептуалізації її модернізації в умовах фінансової децентралізації. Впровадження запропонованої моделі через досягнення основної мети, дотримання принципів та реалізації стратегічних напрямів модернізації забезпечить ряд стратегічних ефектів, ключовим з яких буде посилення фінансової автономії місцевих бюджетів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Мартиненко В. В. Фіскальна політика України в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика : монографія. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 390 с. (22,6 д. а.).

2. Мартиненко В. В. Теоретичні засади дослідження проблем податкової складової економічної безпеки держави. Теоретичні підстави розробки проблеми податкової безпеки держави. *Податкова діяльність держави в умовах становлення інформаційної постіндустріальної економіки*: колективна монографія / Мацелюх Н. П. та ін. Ірпінь, 2018. С. 325–331. 262 с. (0,4 д. а.).

3. Martynenko V. Methodological features of taxation in fiscal decentralization conditions. *Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities*: collective monograph / edited by M. Bezpartochnyi, in 3 Vol. / Higher School of Social and Economic. Przeworsk : WSSG, 2019. Vol. 1. P. 205–217. 412 p. (0,73 д. а.).

4. Martynenko V. V. Estimation of the efficiency of the tax component of the fiscal policy in Ukraine. *Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities*: multiauthored monograph. Poland : Publishing House “Baltija Publishing”, 2019. P. 76–93. 712 p. (0,85 д. а.).

Статті у наукових фахових виданнях України та у наукових періодичних виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз:

5. Martynenko V. V. On the problem of tax system optimization in Ukraine. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 2 (14). Ч. 2. С. 129–134. (Ulrichsweb Global Serials Directory, Crossref, Index Copernicus та ін.) (0,53 д. а.).

6. Мартиненко В. В. Сучасні тенденції розвитку та перспективи оподаткування в Україні. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 414–420. (Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, РІНЦ, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Research Bible, BASE, OpenAIRE, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Advanced Science Index та ін.) (0,52 д. а.).

7. Мартиненко В. В. Особливості оптимізації прямого оподаткування з урахуванням ефекту Дюпюї–Лаффера. *Економічні горизонти*. 2018. № 3(6). С. 78–85. (Ulrichsweb Global Serials Directory, Academic Resource Index ReseachBib, BASE, WorldCat, Electronic Journals Library та ін.) (0,43 д. а.).

8. Мартиненко В. В. Генезис теоретичних концепцій оподаткування. *Економічні горизонти*. 2018. № 4(7). С. 57–72. (Ulrichsweb Global Serials Directory, Academic Resource Index ReseachBib, BASE, WorldCat, Electronic Journals Library та ін.) (1,13 д. а.).

9. Martynenko V. Study of international experience in the implementation of fiscal policy in the context of financial decentralization. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. 2018. № 2(2). P. 15–25. (Crossref, e-LIBRARY, SPIN) (1,05 д. а.).

10. Martynenko V. V., Omelyanenko V. A., Slatvinskyi M. A., Povorozniuk I. M., Biloshkurska N. V., Biloshkurskyi M. V. Methodological bases of sectoral innovation priorities evaluation within security-based strategies. *International Journal of Civil Engineering and Technology*. 2019. Volume 10. Issue 2. P. 1217–1226. URL : <http://www.iaeme.com/IJCIET/issues.asp?JType=IJCIET&VType=10&IType=02>. (Scopus та ін.) (0,75 д. а., особистий вклад – 0,13 д. а., визначено джерела фінансування інноваційних проектів та фінансові критерії ефективності їх реалізації).

11. Martynenko V. V. Assessment of favorableness for the tax system of Ukraine in the international context. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. № 2. P. 124–130. (Web of Science та ін.) (0,72 д. а.).

12. Martynenko V. A Retrospective of fiscal policy of Ukraine in the context of the development of the tax system. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. 2019. № 1(3). P. 48–57. (Crossref, e-LIBRARY, SPIN) (1,02 д. а.).

13. Мартиненко В. В. Макроекономічні фактори модернізації фіскальної політики України. *Фінансовий простір*. 2019. № 1(33). С. 145–152. URL :

<https://fp.cibs.ubs.edu.ua/index.php/fp/article/view/680> (дата звернення: 05.09.2019) (EBSCO Publishing, Open Academic Journal Index, CiteFactor) (0,44 д. а.).

14. Мартиненко В. В. Управління бюджетним дефіцитом при модернізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації. *Фінансові послуги*. 2019. № 2–3. С. 34–37. (Index Copernicus та ін.) (0,55 д. а.).

15. Мартиненко В. В. Проблеми кількісної оцінки рівня фінансової децентралізації. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 3(71) Ч. 2. С. 155–160. (Index Copernicus, Google Scholar, CiteFactor, OAJSE, Eurasian Scientific Journal Index) (0,47 д. а.).

16. Мартиненко В. В. Фіскальна політика та міжбюджетні відносини в умовах фінансової децентралізації. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 2 (18) С. 227–235. (Google scholar; Index Copernicus; BASE та ін.) (0,65 д. а.).

17. Мартиненко В. В. Прогнозний підхід до формування податкових надходжень місцевих бюджетів України в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7269> (дата звернення: 30.07.2019) (Index Copernicus) (0,6 д. а.).

18. Мартиненко В. В. Шляхи покриття видатків місцевих бюджетів власними доходами при модернізації фіскальної політики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2019. № 14(42). С. 90–96. (Index Copernicus, Google Scholar, EBSCO Publishing, ResearchBib, Ulrichsweb, РИНЦ, CiteFactor) (0,57 д. а.).

19. Мартиненко В. В. Передумови забезпечення ефективності фіскальної політики держави на регіональному рівні. *Економіка та держава*. 2019. № 9. С. 52–56. (Index Copernicus, SIS, Google Scholar) (0,56 д. а.).

20. Мартиненко В. В. Оптимізація видатків місцевих бюджетів як інструмент фіскальної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 18. С. 22–26. (Index Copernicus, SIS, Google Scholar) (0,51 д. а.).

21. Мартиненко В. В. Специфіка управління власними доходами місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. № 3. С. 51–61. (Index Copernicus, Google Scholar, ESJI, ICI) (0,67 д. а.).

22. Мартиненко В. В. Особливості модернізації фіскальної політики держави у сфері прямого оподаткування. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 3(65). С. 228–236. (Index Copernicus) (0,6 д. а.).

23. Мартиненко В. В. Передумови модернізації фіскальної політики України у сфері непрямого оподаткування. *Modern Economics*. 2019. № 16(2019). С. 76–80. URL : <https://modecon.mnau.edu.ua/prerequisites-for-modernization-of-ukraine's/> (дата звернення: 30.07.2019) (DOAJ, CrossRef, CiteFactor, the Journals Impact Factor, Scientific Indexing Services та ін.) (0,53 д. а.).

24. Мартиненко В. В., Замота І. О. Боргова безпека України: теоретичні засади та оцінка стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 35. С. 35–39. (Index Copernicus) (0,6 д. а., особистий вклад – 0,4 д. а., оцінено стан боргової безпеки

України на основі її індикаторів, а також здійснено прогноз державного та гарантованого державою боргу на наступні роки).

25. Martynenko Valentyna. Scenario approach in forecasting tax revenues of the state budget of Ukraine. *Economics. Ecology. Socium*. 2019. Vol. 3. № 3. P. 27–34. URL : <https://ees-journal.com/index.php/journal/article/view/110> (дата звернення: 30.07.2019) (Index Copernicus International, POL-index, Polska Bibliografia Naukowa, DOAJ, BASE, ROAD, Directory of Research Journals Indexing, WorldCat (OCLC) та ін.) (0,7 д. а.).

26. Martynenko V. Estimation of the overall tax burden on the economy in Ukraine. *EUREKA: Social and Humanities*. 2019. № 4 (22). P. 23–29. (ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, IndianScience.in, SIS, I2OR, Index Copernicus, Google Scholar, WorldCat) (0,45 д. а.).

27. Martynenko V. V. Assessment of the impact of the structure of budget expenditures on economic growth in Ukraine. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. Вип. 4. С. 104–114. (Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, I2OR, ISI, ASI, BASE та ін.) (0,78 д. а.).

28. Martynenko V., Shevchuk O. An integrated approach to assessing the level of fiscal policy decentralization. *Investment Management and Financial Innovations*. 2020. Volume 17. Issue 1. P. 49–63. (*Scopus* та ін.) (1,2 д. а., особистий вклад – 0,9 д. а., удосконалено методичне забезпечення інтегральної оцінки та розроблено інтегральний показник рівня децентралізації фіскальної політики в Україні).

29. Martynenko V. V., Shevchuk O. A. The impact of the budgetary component of fiscal policy on macroeconomic growth in conditions of financial decentralization: Case of Ukraine. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2020. № 32. Т. 1. С. 424–432. (*Web of Science* та ін.) (0,7 д. а., особистий вклад – 0,5 д. а., проведено економіко-математичне моделювання впливу видаткової складової фіскальної політики на економічне зростання).

Публікації в інших періодичних виданнях:

30. Martynenko V. V. Evaluation of dynamics and structure of tax budget formation sources in Ukraine. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2019. С. 133–143. (0,7 д. а.).

В інших виданнях:

31. Мартиненко В. В. Теоретичні засади дослідження проблем податкової складової економічної безпеки держави. *Україна в нових реаліях: економічні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали наук.-практ. інтернет-конф., 17–19 берез. 2015 р. Ірпінь : Громадська організація «Україна інтелектуальна», Національний університет ДПС України, 2015. С. 129–133. (0,19 д. а.).

32. Мартиненко В. В. Теоретичні підстави розробки проблеми податкової безпеки держави. *Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 22 трав. 2015 р. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2015. С. 303–306. (0,15 д. а.).

33. Мартиненко В. В. Забезпечення податкової безпеки України в умовах реформування податкової системи. *Облік і оподаткування: реалії та*

перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 29–31 берез. 2016 р. Ірпінь : Університет ДФС України, 2016. С. 308–311. (0,12 д. а.).

34. Мартиненко В. В. Проблеми формування інтегрального показника податкової безпеки держави. *Облік і оподаткування: реалії та перспективи* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 15-17 трав. 2017 р. Ірпінь : Університет ДФС України, 2017. С. 423–427. (0,16 д. а.).

35. Мартиненко В. В. Оптимізація оподаткування прибутку підприємств в Україні з урахуванням «ефекту Лаффера». *Conduct of modern science – 2017 : Materials of the XIII International scientific and practical Conference, November 30 – December 7, 2017. Sheffield. Science and education LTD, 2017. С. 48–51. (0,15 д. а.).*

36. Мартиненко В. В. До проблеми оптимізації оподаткування прибутку підприємств в Україні. *Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., 02 груд. 2017 р. Вип. 11. Ч. 1. Луцьк : РВВ Луцький національний технічний університет 2017. С. 160–162. (0,08 д. а.).

37. Мартиненко В. В. Наслідки реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні. *Облік і оподаткування: реалії та перспективи* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф, 18–20 квіт. 2018 р. Ірпінь : Університет ДФС України, 2018. С. 477–481. (0,16 д. а.).

38. Мартиненко В. В. Оцінка податкового навантаження на національну економіку. *Інструменти регулювання національної економіки та національної безпеки в умовах сучасних глобальних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18–20 жовт. 2018 р. Хмельницький : ХНУ, 2018. С. 50–52. (0,1 д. а.).

39. Мартиненко В.В. Оптимізація оподаткування прибутку підприємств та її вплив на податкову безпеку України. *Управлінський та безпековий механізм економічних трансформацій в умовах геополітичних загроз і світової конкуренції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 23 листоп. 2018 р. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2018. С. 141–143. (0,12 д. а.).

40. Мартиненко В.В. Оптимізація оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. *Дослідження та оптимізація економічних процесів «Оптимум – 2018»* : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф., 5–7 груд. 2018 р. Х. : НТУ «Харківський політехнічний інститут», 2018. С. 107–109. (0,11 д. а.).

41. Мартиненко В. В. Особливості оцінки сприятливості податкової системи України за методикою “Paying Taxes”. *Economy. Management. State and Law #13: Monografia pokonferencyjna (Berlin)*, 30–31 січ. 2019 р. Warszawa : Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2019. С. 31–33. (0,14 д. а.).

42. Мартиненко В. В. Основні етапи становлення та розвитку податкових відносин. *Економічне зростання: стратегія, напрями і пріоритети* : Збірник матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., 26 січ. 2019 р. Запоріжжя : ГО «Східноукраїнський інститут економіки та управління», 2019. С. 88–90. (0,13 д. а.).

43. Мартиненко В. В. Методичні засади оцінки сприятливості податкової системи країни в міжнародних порівняннях. *Бъдещите изследвания – 2019* :

матеріали за XV міжнародна научна практична конференція, 15–22 лютого 2019 г. Софія : «Бял ГРАД-БГ ОДД», 2019. С. 19–21. (0,13 д. а.).

44. Мартиненко В. В. Актуальні моделі оптимізації податкових ставок. *Актуальні економічні, фінансові та правові питання в умовах євроінтеграції та глобальної конкуренції* : Збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 26–27 лют. 2019 р. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 85–87. (0,11 д. а.).

45. Мартиненко В. В. Вплив соціального оподаткування на розвиток національної економіки України. *Стратегії, проблеми та розвиток економічних систем в умовах глобальної нестабільності* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 2 берез. 2019 р. Миколаїв : ММІРЛ ВНЗ «Університет «Україна», 2019. С. 66–68. (0,12 д. а.).

46. Мартиненко В. В. Наслідки оптимізації соціального оподаткування в Україні. *Сучасні тенденції розвитку бухгалтерського обліку та оподаткування в Україні: глобальні виклики – управлінські рішення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Chartered Institute of Management Accountants (CIMA), 29 берез. 2019 р. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 162–164. (0,1 д. а.).

47. Мартиненко В. В. Принципи формування ефективних податкових систем. *Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28 берез. 2019 р. (ЛТЕУ, м. Львів). Тернопіль : Крок, 2019. С. 105–107. (0,16 д. а.).

48. Мартиненко В. В. Теоретичні засади формування ефективної податкової політики держави. *Фінансове регулювання зрушень у економіці України*: Збірник тез доповідей учасників III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 20 берез. 2019 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. С. 220–223. (0,12 д. а.).

49. Мартиненко В. В. Факторний аналіз рейтингу сприятливості податкової системи України. *Облік і оподаткування: реалії та перспективи* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф, 8–10 квіт. 2019 р. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 416–419. (0,13 д. а.).

50. Мартиненко В. В. Теоретико-прикладні аспекти реалізації податкової політики в Україні. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики*: Зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 квіт. 2019 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. С. 32–35. (0,2 д. а.).

51. Мартиненко В. В. Особливості державного фінансового контролю в умовах децентралізації владних повноважень. *Розвиток державного фінансового контролю в контексті економічної безпеки України*: Збірник матер. I Міжнародного форуму, 23 трав. 2019 р. Ірпінь : Державна фіскальна служба України, Університет ДФС України, 2019. С. 111–113. (0,16 д. а.).

52. Мартиненко В. В. Оптимальна податкова система: проблеми і перспективи формування. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин*: матер. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., 30–31 трав. 2019 р. Умань : Уманський національний університет садівництва, 2019. С. 56–57. (0,1 д. а.).

53. Мартиненко В. В. Оцінка рівня децентралізації фіскальної політики в Україні. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки: Збірник тез Податкового конгресу*, 12 груд. 2019 р. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 349–352. (0,2 д. а.).

54. Мартиненко В. В. Трансформації податкових ставок у ході формування податкової системи України. *Облік і оподаткування: реалії та перспективи* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф, 1–3 квіт. 2020 р. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. С. 195–197. (0,1 д. а.).

55. Мартиненко В. В., Чернай М. Ю. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення. *Молодіжний податковий конгрес: збірник тез*, 20 трав. 2020 р. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. С. 473–477. (0,2 д. а., особистий вклад – 0,14 д. а., розроблено шкалу прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб).

АНОТАЦІЯ

Мартиненко В. В. Модернізація фіскальної політики України в умовах фінансової децентралізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2020.

У дисертації розкрито теоретичні та методологічні засади модернізації фіскальної політики. Визначено взаємозв'язок фінансової децентралізації з фіскальною політикою держави, обґрунтовано методологію формування системи показників оцінки ефективності модернізації фіскальної політики в аспекті фінансової децентралізації. Реалізовано структурно-діагностичну характеристику стану фіскальної політики на рівні України та адміністративно-територіальних одиниць.

Розглянуто особливості раціоналізації міжбюджетних відносин при реалізації фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації. Визначено місце ставок податків у системі домінант активізації бюджетних надходжень. Удосконалено оцінку рівня фінансової децентралізації країни шляхом впровадження інтегрального підходу. Розроблено методичні засади оцінки стану регіональної фіскальної політики в умовах фінансової децентралізації за допомогою фінансової кластеризації.

Проведено економіко-математичне моделювання впливу макроекономічних факторів на податкові джерела формування державного та місцевих бюджетів. Розроблено стратегічні сценарії та напрями модернізації фіскальної політики України, а також сформовано її системну концептуалізацію в умовах фінансової децентралізації.

Ключові слова: фіскальна політика, фінансова децентралізація, адміністративно-територіальні одиниці, бюджет, міжбюджетні відносини, оподаткування, податкове навантаження.

АННОТАЦИЯ

Мартыненко В. В. Модернизация фискальной политики Украины в условиях финансовой децентрализации. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Университет государственной фискальной службы Украины, Ирпень, 2020.

В диссертации раскрыты теоретические и методологические основы модернизации фискальной политики. Определена взаимосвязь финансовой децентрализации с фискальной политикой государства, обоснована методология формирования системы показателей оценки эффективности модернизации фискальной политики в аспекте финансовой децентрализации. Реализована структурно-диагностическая характеристика состояния фискальной политики на уровне Украины и административно-территориальных единиц.

Рассмотрены особенности рационализации межбюджетных отношений при реализации фискальной политики в условиях финансовой децентрализации. Определено место ставок налогов в системе доминант активизации бюджетных поступлений. Усовершенствована оценка уровня финансовой децентрализации страны путем внедрения интегрального подхода. Разработаны методические основы оценки состояния региональной фискальной политики в условиях финансовой децентрализации при помощи финансовой кластеризации.

Проведено экономико-математическое моделирование влияния макроэкономических факторов на налоговые источники формирования государственного и местных бюджетов. Разработаны стратегические сценарии и направления модернизации фискальной политики Украины, а также сформирована ее системная концептуализация в условиях финансовой децентрализации.

Ключевые слова: фискальная политика, финансовая децентрализация, административно-территориальные единицы, бюджет, межбюджетные отношения, налогообложение, налоговая нагрузка.

SUMMARY

Martynenko V. V. Modernization of Ukraine's fiscal policy in the context of financial decentralization. - Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Economics in the specialty 08.00.08 – Money, finance and credit. – University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, 2020.

The thesis reveals the theoretical and methodological foundations of fiscal policy modernization. The relationship of financial decentralization with the fiscal policy of the state is determined. The methodology for forming a system of indicators for assessing the effectiveness of modernization of fiscal policy in the aspect of financial decentralization is substantiated. Structural and diagnostic characteristics of the state of fiscal policy at the level of Ukraine and administrative-territorial units are

implemented. A study of the favourable conditions for paying taxes was conducted and the fiscal impact of the tax burden on the Ukrainian economy was assessed. The main directions of transformation of budget expenditures under the influence of financial decentralization are identified. The state of fiscal policy at the regional level is investigated.

The article substantiates the peculiarities of rationalization of inter-budgetary relations in the implementation of fiscal policy in the context of financial decentralization. The place of tax rates in the system of dominant activation of budget revenues is determined. The Dupuy-Laffer curves and surface of direct taxes on corporate and personal income are constructed, for which tax rates are determined that provide the highest level of tax income of the state and administrative-territorial units in percentage of GDP. The assessment of the level of financial decentralization of the country has been improved by introducing an integrated approach. Methodological bases for assessing the state of regional fiscal policy in the context of financial decentralization through financial clustering are developed.

Economic and mathematical modelling of the influence of macroeconomic factors on the tax sources of formation of state and local budgets is carried out. The main strategic directions of successful modernization of Ukraine's fiscal policy in the context of financial decentralization are developed based on long-term forecasting of the fiscal impact of the tax burden on the economy and taking into account the provisions of budget declarations. A systematic conceptualization of the modernization of the state's fiscal policy in the context of financial decentralization is formed by positioning its strengths and weaknesses, opportunities and threats, within which the purpose, principles and construct of modernization are defined through the differentiation and synthesis of its processes, key elements and objectivity of relationships between them.

Key words: fiscal policy, financial decentralization, administrative divisions, budget, Inter-budgetary relations, taxation, tax burden.

Підписано до друку _____

Формат 60x90/16

Папір офсетний. Друк офсетний.

Др. арк. 1,9. Тираж 100 пр.

Зам. № _____

Видруковано в Університеті державної фіскальної служби України.

08201, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31